

Işıkdoğan, D. (2022). İslah Önerileri Bağlamında Medrese Eğitiminde Yenilenme. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 298 s.

Leyla KOZAN^a

Makale Bilgisi

Makale Türü: Kitap incelemesi
Geliş Tarihi: 14.09.2025
Kabul Tarihi: 06.10.2025
Yayın Tarihi: 31.12.2025

Atıf

Kozan, L. (2025). Işıkdoğan, D. (2022). İslah Önerileri Bağlamında Medrese Eğitiminde Yenilenme. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 298 s. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 459-464. <https://doi.org/10.53112/tudear.1783773>

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Değerlendirme: Çift taraflı kör hakemlik.

Benzerlik: Yapıldı. intihal.net

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: CC BY-NC 4.0

Öz

Osmanlı medreselerinin XIX. yüzyıldaki dönüşüm tartışmaları, Davut Işıkdoğan'ın çalışmasında üç risale üzerinden yeniden incelenmektedir. İslah önerileri bağlamında Medrese Eğitiminde Yenilenme adlı kitap, İslam toplumunda tarih boyunca eğitim öğretim vazifesini yerine getiren kurumlar olan medreseleri ve medreselere yönelik yapılan ıslahat çalışmalarını konu edinmiştir. Eser, Osmanlı döneminde medreselerin geçirdiği süreçleri ve dönemsel değişimler sonucunda doğan ıslahat ihtiyaçlarını ortaya koyduktan sonra yapılan ıslahat önerilerini kategorize ederek ele almıştır. Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında yaptığı ıslahatlara fikrîsel temel oluşturan üç çalışmaya (Köprülü Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin Efendi'nin Medreselerin İslahı adlı risalesi, Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah Efendi'nin İslah-ı Medaris-i Kadime adlı risalesi, Eşref Efendizade Mehmed Şevketi Efendi'nin Medaris-i İslamiye İslahat Programı) kitapta ıslahat önerileri bağlamında tam metin olarak yer verilmiştir. Transkribe edilerek günümüz Türkçesine çevrilen bu üç eser, metin içerikleri dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Eğitimde yenilenme hareketlerini medrese örneğinde görme imkânı sunan eser, medrese tarihi, eğitim reformları Osmanlı Dönemi eğitim ve din eğitimi alanında çalışan araştırmacılar için hem tarihsel analiz hem de uygulama perspektifi sunan bir kaynak niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Din eğitimi, Medrese, İslahat, Eğitimde yenilenme, Osmanlı eğitim sistemi.

^a Bağımsız Araştırmacı. e-mail: leylakozan84@gmail.com ORCID: 0009-0007-5463-4809.

İşıkdoğan, D. (2022). Renewal in Madrasa Education in the Context of Reform Proposals. Istanbul: Lisans Publishing, 298 p.

Article Information

Article Types: Book Review
Received: 14.09.2025
Accepted: 06.10.2025
Published: 31.12.2025

Citation

Kozan, L. (2025). İşıkdoğan, D. (2022). Renewal in Madrasa Education in the Context of Reform Proposals. Istanbul: Lisans Publishing, 298 p. *Turkish Journal of Religious Education Studies*, 20, 459-464. <https://doi.org/10.53112/tudear.1783773>

Ethical Statement: Ethical principles were followed during the preparation of this study.

Review: Double-blind.

Plagiarism: Yes. intihal.net

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

License: CC BY-NC 4.0

Abstract

Davut İşıkdoğan's work reexamines the debates surrounding the transformation of Ottoman madrasas in the 19th century through three treatises. In the context of reform proposals, the book, "Renewal in Madrasa Education," examines madrasas, institutions that have historically fulfilled the role of education in Islamic society, and the reform efforts undertaken for them. After outlining the processes that madrasas underwent during the Ottoman period and the reform needs that arose as a result of these periodic changes, the work then categorizes and discusses the reform proposals. Three works that formed the intellectual basis for the educational reforms implemented by the Ottoman Empire (Köprülü Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin Efendi's treatise titled "İslah of Madrasas"; Aydın Deputy Mehmed Ubeydullah Efendi's treatise "İslah-ı Medaris-i Kadime"; and Eşref Efendizade Mehmed Şevketi Efendi's "Medaris-i İslamiye Reform Program") are included in full text in the context of reform proposals. These three works, transcribed and translated into contemporary Turkish, are evaluated individually based on their textual content. Offering an opportunity to examine educational renewal movements through the example of the madrasah, the book serves as a resource offering both historical analysis and practical perspectives for researchers working on madrasah history, educational reforms, Ottoman-era education, and religious education.

Keywords: Religious education, Madrasa, Reform, Renewal in education, Ottoman education system.

Osmanlı Devleti'nin yükseliş döneminde en parlak devrini yaşayan medreseler özellikle Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman döneminde hem nitelik hem nicelik olarak zirveye çıkmıştır. Ancak imparatorluk sınırlarının hızla genişlemesi, merkeziyetçi yapı, saltanat kavgaları, talebe isyanları, ilimde taklitçilik ve iltimas gibi nedenlerden dolayı medreselerde gerileme başlamıştır. Tanzimattan sonra Batı medeniyeti ile temasların artması ve Batı örneklerine uygun okulların açılması medreselerin hâkim durumunu sarsmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile ulema medreselerde ıslah taleplerini dile getirme ve bir ölçüde uygulama imkânına kavuşmuştur. Bu aşamadan sonra ortaya konan ıslahat önerileri, eserde resmi ve sivil olarak iki kategoride ele alınmıştır. Resmi ıslahatlar ele alınırken devletin eğitim ile ilgili olarak yayınladığı nizamnameler hakkında bilgi verilmiştir. Sivil ıslahatlar ile ilgili olarak ise müderrislerin, alimlerin, mütefekkirlerin yazdıkları risaleler ile dönemin düşünce dergilerinde konuyla ilgili yazılan yazılara yer verilmiştir.

İşıkdoğan'ın *İslah Önerileri Bağlamında Medrese Eğitiminde Yenilenme* adlı eseri, medrese eğitimini tarihsel gelişim süreciyle birlikte ele alarak ıslahat çabalarını hem teorik hem de belge temelli bir yaklaşımla incelemektedir. Yapısal olarak üç bölüme ayrılmış olan eserin giriş bölümünde medreselerin genel yapısı, tarihsel konumu ve çalışmanın yöntemi açıklanırken; ikinci bölümde dönemin reform önerilerini içeren ıslahat risaleleri, arşiv kaynakları üzerinden tam metin olarak sunulmuştur. Bu, okuyucuya doğrudan birincil kaynaklarla temas kurma imkânı verir. Birinci ve üçüncü bölümlerde ise medrese tarihi ve Osmanlı medreseleri üzerine yapılmış akademik çalışmalar, kitaplar, makaleler ve tebliğler kullanılarak literatür temelli bir çerçeve oluşturulmuştur.

Eserin en güçlü yönlerinden biri, geniş kaynakçasıdır. Arşiv belgeleri ile basılı dokümanların birlikte kullanılması hem tarihsel doğruluk hem de akademik derinlik açısından önemli bir katkı sunar. Eğitim, din eğitimi, İslam tarihi ve din felsefesi gibi disiplinlerden yararlanılması, medrese ıslahatını sadece tarihsel değil, aynı zamanda pedagojik ve düşünsel bir bağlamda değerlendirmeye olanak tanır.

Eserin birinci bölümünde, Osmanlı medreselerinin tarihsel seyri kapsamlı biçimde ele alınmaktadır. Bu bölümde öncelikle medreselerin kuruluş süreci, eğitim sistemindeki temel işlevleri ve kurumsal yapıları incelenmekte; ardından gelişim ve yükseliş dönemlerinde ulaştıkları bilimsel ve toplumsal etki detaylandırılmaktadır. Devamında ise medreselerin gerileme süreci, bu sürecin nedenleri ve eğitim sistemindeki dönüşüm bağlamında ortaya çıkan yapısal sorunlar analiz edilmektedir. Böylece okuyucuya, Osmanlı medrese sisteminin tarihsel dinamikleri hakkında bütüncül bir bakış açısı sunulmaktadır. Bu bölümde ayrıca medreselerin girdiği gerileme ve çöküş süreçlerinde medreseleri iyileştirmeye yönelik yapılan ıslahat girişimleri ele alınmıştır. Bu bağlamda gerçekleşen resmi ıslah girişimlerinin yanında Ali Suavi, Said Nursi ve Ziya Gökalp gibi dönemin aydınları tarafından ortaya konan bireysel ıslahat önerilerine dair bilgilerde çalışmada yer almaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde resmi ıslah çalışmalarına kaynaklık eden üç metnin tam çevirisine yer verilmiştir. Kitabın içeriğinin temelini oluşturan bu üç eser, Köprülü Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin Efendi'nin Medreselerin Islahı adlı risalesi, Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah Efendi'nin Islah-ı Medaris-i Kadime adlı risalesi, Eşref Efendizade Mehmed Şevketi Efendi'nin Medaris-i İslamiye Islahat Programıdır. Osmanlıca yazılmış bu metinler, Türk Tarih Kurumu kitaplığından edinilerek transkribe edilmiş ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Bu metinler, aynı zamanda medreselerin o dönemde içinde bulunduğu durumu tasvir etmektedir. Kitabın metinleri ele alışı, okuyucuya dönemin eğitim öğretim faaliyetlerinde yaşanan eksikleri, ihtiyaçları ve değişim sancılarını görme imkânı sunmaktadır.

Köprülü Şeyh Ali Efendizade Hoca Muhyiddin Efendi'nin Medreselerin Islahı adlı risalesinde medreselerin ilmi olarak zamanın ihtiyaçlarını karşılayamadığı, medreselerde eski ilimlerin okutulmaya devam edildiği, medrese öğrencilerinin pozitif ilimleri ve hatta dini ilimleri yeterli düzeyde alamadığı, dini ilimler ile ilgili kitapların medrese öğrencisinin seviyesinin altında kaldığı ifade edilmektedir. Bu görüşleri doğrultusunda müellifin sunduğu tüm öneriler eserde yer almaktadır. Bir diğer ıslahat risalesinin sahibi Aydın Mebusu Mehmed Ubeydullah Efendi, medreselerin yetiştireceği istihdam sınıflarını ve ihtiyaç duyulan eğitim düzeyini göz önünde bulundurarak bu kurumlar hakkında hızlı ve kesin ıslah tedbirleri almanın gerekliliğini dile getirmiş ve ıslah yöntemi ile ilgili olarak muhtelif gazetelerde yayınlamış olduğu makaleleri bir risalede toplamıştır. Eşref Efendizade Mehmed Şevketi Efendi'nin hazırlamış olduğu Medaris-i İslamiye Islahat Programı ise en detaylı ıslahat çalışması olarak eserde yer almaktadır. Ancak yazar, medreselerin ıslahı için hazırlanmış olan programın tüm detaylarına rağmen eksiklikler barındırdığını ifade etmektedir. Mehmed Şevketi Efendi'nin risalesinde ayrıca talebe ve müderrisler ile ilgili olarak da detaylı öneriler mevcuttur.

Eserin üçüncü bölümünde, ıslahat önerileri ile ilgili olarak ele alınan üç metin yazarının bakış açısı literatürle desteklenerek değerlendirilmiştir. Risaleler değerlendirilirken müelliflerin kısa biyografilerine de yer verilmiştir. Aynı zamanda eser ıslahat risalelerinin müelliflerinin hayatlarına, aldıkları eğitimin türüne ve bakış açılarına yer vererek bu risaleler ile ilgili detaylı ve gerçekçi bir değerlendirme sunmaktadır. Bu bölüm okuyucunun ıslahat çalışmalarına farklı bir açıdan bakabilmesi ve analizleri görebilmesi açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda bu bölüm, medreselerin fiziki şartları, eğitim dili, medreselerde okutulan dersler, müfredat, müderris ve talebelerin durumu ile ilgili olarak yapılan yenilenme önerilerini karşılaştırabilme olanağı sağlamaktadır. Yazar, sonuç kısmında ıslahat önerilerinin ortak noktalarına değinerek medreselerin o dönemdeki en acil ihtiyaçlarının altını çizmektedir. Bu da okuyucuya medreselerin ve toplumun geçirmekte olduğu değişimleri tasvir etmektedir.

Medrese ıslahatları ile ilgili çalışmalarda daha çok kaynak olarak başvuru olan üç metin Işıkdoğan'ın eserinde bir bütün olarak yer almaktadır. Söz konusu risalelerden kaynak

olarak istifade edilen eserlerden Hüseyin Atay'ın Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi adlı eseri, Osmanlı medrese sistemini hem tarihsel hem de yapısal açıdan ele alan bir çalışmadır. Kitap, medrese programları, icazetnâmeler ve ıslahat hareketleri üzerinden yüksek din eğitiminin dönüşümünü inceler. Medrese ıslahına dair yazılmış risaleleri ele alan çalışmalardan Zeynep Altuntaş'ın İslah-ı Medâris Nizamnamesi'ne Giden Yolda Medrese İslah Risaleleri adlı çalışması risaleleri tarihsel bağlamda ele alır. Köprülü Şeyh Ali Efendizade, Mehmed Ubeydullah ve Mehmed Şevketi Efendi'nin metinleri karşılaştırmalı olarak incelenir. Altuntaş'ın çalışması, medrese ıslahına dair yazılan risaleleri ideolojik ve entelektüel bir çerçevede ele alarak dönemin fikrî atmosferini ortaya koyarken Işıkdoğan, daha çok uygulamaya dönük bir perspektifle medrese reform sürecini inceler, müfredat düzenlemelerini, öğretim kadrosu yapılandırmalarını ve uygulama sorunlarını detaylandırır.

Eser, söz konusu risaleleri sadece tarihsel belgeler olarak değil, aynı zamanda eğitim felsefesi, müfredat yapısı, öğretim yöntemleri ve kurumsal işleyiş açısından karşılaştırmalı biçimde ele almıştır. Bu yaklaşım, reform önerilerinin tekil değil, kolektif biçimde değerlendirilmesi gerektiğini ve ideal bir yenilenme zemininin ancak çok yönlü katkılarla oluşturulabileceğini ortaya koyar.

Literatürde dağınık biçimde yer alan medrese ıslah önerileri, bu çalışmada bir araya getirilmiş; böylece reform süreci tutarlı ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışmanın farklı dönemlerde ve farklı yazarlarca kaleme alınmış risaleleri arşiv kaynakları üzerinden tam metin halinde sunması hem tarihsel sürekliliği hem de fikir çeşitliliğini görünür kılmakta; böylece medrese reformunu yalnızca bir uygulama meselesi değil, aynı zamanda bir zihniyet dönüşümü olarak ele almaktadır. Bu yönüyle eser, medrese eğitime dair çok yönlü bir analiz imkânı sunar ve reform tartışmalarını sistematik bir çerçeveye oturtarak akademik literatüre önemli bir katkı sağlar.

Kitabın temas ettiği önemli bir husus, medreselerin işlevsel olarak gerileme hatta çökme noktasında gelmesine rağmen ıslah önerilerinde lağvedilmesi teklifi kesinlikle yer almamaktadır. Bunun aksine İslam'a hizmet hususunda icra ettiği göreve dikkat çekilmektedir. İslahat risalelerinin müellifleri hazırladıkları çalışmalardaki önerilerin yerine getirilmesi halinde medreselerin işlevsel hallerine dönebileceklerini ifade ederek ıslah yolunu tercih etmişlerdir. Eserin temas ettiği bir diğer önemli nokta ise yapılan ıslah önerilerinin hiç birisi için en ideali budur demenin mümkün olmadığıdır. İdeal olan, tümünün birlikte değerlendirilip ortak bir metin çıkarılmasıyla mümkündür. Eserin ortaya koyduğu bu iki dikkat çekici nokta eğitim ile ilgili yapılacak reformlarda göz önünde bulundurulması gereken öneme sahiptir.

Eser açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde çeviri metinler üzerinde çalışıldığı halde cümleler ve ifadeler akıcı ve tutarlıdır. Ayrıca eserin sonunda ıslah önerilerinin orijinal metinlerinden sayfalara da yer verilmiştir.

Sonuç olarak bu eser medreselerin iyileştirme çabası olan ıslahat çalışmalarının hangi amaçlarla yapıldığını ve öncelik verilen yapısal eksikliklerin neler olduğunu ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır. Medrese tarihi ve ıslahat süreciyle ilgili zengin bir içerik sunan çalışma, bu alanda yapılacak araştırmalara sağlam bir zemin oluşturur. Din eğitimi literatürüne önemli katkılar sunmasının yanı sıra, eser, eğitim bilimleri, tarih ve İslam tarihi gibi disiplinlerle de kesişen çok yönlü bir akademik değer taşımaktadır. İslam eğitim sistemi ve kurumları, Osmanlı döneminde eğitim, eğitimde yenilenme ve reform hareketleri gibi konularda kaynak olma özelliğine sahiptir.